

Андрей Федорук
(Черновцы)

АДМИНИСТРАТИВНО-УПРАВЛЕНЧЕСКАЯ
ПОЛИТИКА КНЯЗЯ ВОЛОДИСЛАВА
ОПОЛЬСКОГО В “ЗЕМЛИ
ШЕПИНСЬКОЙ” (70-е гг. XIV в.)

В статье рассматривается управленческая политика князя Володислава Опольского на территории “земли Шепинської” в 1374-1377 гг. Главное внимание обращается на структуру административных единиц края – “волостей”, которые возглавляли назначенные управителем русского домена короля урядники – воеводы или старосты. Отмечается, что именно благодаря деятельности последних было обеспечено необходимые условия для появления мощной экономической артерии, которая в дальнейшем сыграла значительную роль в развитии всей “Молдавської землі”.

Ключевые слова: Володислав Опольский, политика, “земля Шепинська”, княжеские урядники, торговля.

Andrij Fedoruk
(Chernivtsi)

ADMINISTRATIVE AND OFFICIAL
POLITICAL OF DUKE WOŁODYSLAV
OPOLSKI IN “ZEMLIA SHEPINSKA”
(THE 70 OF XIV C.)

The political ruling over “zemia Shepinska” of duke Wolodyslav Opolski in 1374-1377, is elucidated in this article. The main attention is accentuated on the land’s administration structure – “districts” which were ruled by the officials of the Russian kingdom domain’s governor – voivode or castellanus. The author notes also, that the necessary conditions for appearance of powerful economic way, which has considerable role in future development of all “Moldavian zemlia”, were provided thanks to their functioning too.

Key words: Wolodyslav Opolski, political, “zemia Shepinska”, duke’s officials, trade.

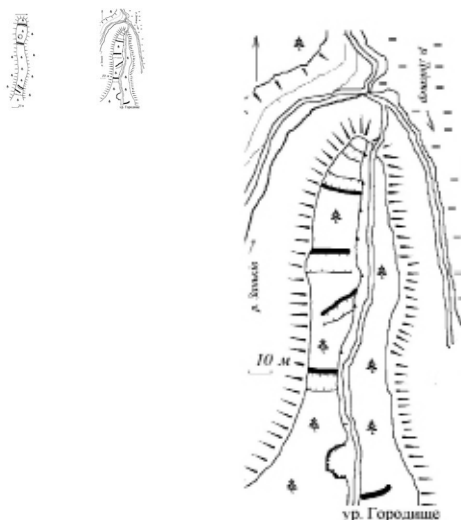

Рис. 1. Плани замків “земли Шепинської”
(за І. П. Возним):
зліва – Цецинського; справа – Зеленолипського.

Рис. 2. Виїзд князівського урядника
на чолі озброєного ескорту із замку
(реконструкція А. Клейна).

УДК: 94 (498.7) “1812/1868”

Тамара Богачик
(Чернівці)

ПІВНІЧНОБЕССАРАБСЬКІ ПОВІТОВІ
ЦЕНТРИ У ДОРЕФОРМЕНИЙ ПЕРІОД
(1812-1868 рр.)

У статті на основі архівних джерел та опублікованих праць зроблено спробу проаналізувати роль повітових міст Північної Бессарабії як центрів формування та функціонування муніципальних органів управління й судово-поліцейської влади регіону упродовж дореформеного періоду, їх вплив на господарське життя краю. Висвітлюється динаміка чисельності населення у північнобессарабських центрах.

Ключові слова: повітові центри, міські муніципалітети, Російська імперія, ремісничі спеціальності, мануфактури.

Входження Північної Бессарабії до складу Російської імперії за Бухарестським мирним договором від 16 травня 1812 р. значною мірою вплинуло на адміністративно-територіальний устрій та соціально-економічний розвиток регіону, центрами якого стали повітові міста – Бельці, Хотин, Сороки¹. Варто зазначити, що впродовж першої половини XIX ст. у цих населених пунктах формувалися адміністративні органи управління й судово-поліцейської влади краю, відбувалися зміни в господарському житті. Окремі аспекти розвитку північнобессарабських центрів в контексті історії всієї Бессарабії розглядали молдавські науковці

І. Анцупов, М. Бабилунга, В. Жуков, В. Зеленчук, М. Мунтян та інші. Однак масштабність наукових розвідок не дозволила проаналізувати в повному обсязі ті соціально-економічні зміни, які сталися в історії повітових центрів Північної Бессарабії з часу входження до складу Російської імперії і до проведення тут реформи 1868 р. Метою цієї публікації є заповнення прогалини в дослідженні означеної проблеми.

Джерельною базою пропонованої праці стали окремі фонди Національного архіву Республіки Молдова, Державних архівів Одеської та Чернівецької областей, статистично-економічні огляди та нариси сучасників А. Афанасьєва-Чужбинського, Л. Берга, А. Єгунова, А. Защука, П. Свиньїна.

Одразу після входження до Російської імперії адміністративними одиницями Північної Бессарабії стали Хотинський та Сороцький повіти, а повітовими центрами відповідно Хотин й Сороки. У Хотинському повіті переважало українське населення, певна його частка була і Сороцькому та Бельцькому повітах.

Одночасно з початком адміністративних змін у краї було засновано й Кишинівсько-Хотинську єпархію під управлінням єкзарха – митрополита Гавриїла. Відповідно до цього у Сороках і Хотині створено духовні управління – протопопії, що поширювали серед населення регіону переконання про “сприятливі перемиї” під скіпетром всеросійських монархів².

З 1813 р. у місті-фортеці Хотині почало діяти поліцейстерство – “паркалабія”. Штат його складався з поліцейстера-штабс-капітана Шкарїна, приватного пристава, двох квартальних наглядачів, діловода, перекладача, 15 десятських. На оплату праці чиновників і освітлення вартового посту при поліції витрачалося 1800 руб. на рік з міських доходів. Створення поліції за загальноросійським зразком було першим реорганізаційним кроком в управлінні північнобессарабських повітів. Проте судові справи в Північній Бессарабії, як і на інших бессарабських землях, розбиралися і фактично вирішувалися справниками традиційно, і здебільшого на словах³.

Прагнення губернатора створити в бессарабських повітах загальноросійську систему управління підхопила значна частина комендантів фортеці, серед яких і хотинський генерал-майор Лідерс, який, за свідченнями сучасників, перевищував власні повноваження та чинив самовільні дії у передмістях цитаделі. Зокрема, він вимагав, щоб хотинська міська поліція виконувала несанкціоновані обласним урядом вказівки: подавала щоденні рапорти про загальне становище міста, міграційні процеси цивільних осіб та переміщення й розквартирування військових чинів, кількість хворих у місті тощо⁴.

Важливим актом в реорганізації адміністративно-судової системи краю стало утворення у 1818 р. Бессарабської області. Новий статут області надавав жителям краю право на самоврядування. За устроєм 1818 р. ліквідовано Сороцький цинут.

Центром Хотинського повіту затверджено Хотин, Ясського – Бельці⁵. Згідно зі “Статутом” 1818 р. у Хотині та Бельцях поліцейську владу очолювали поліцейстери, яким допомагали двоє квартальних наглядачів, вісім десятників та писар⁶.

Господарським життям цинутних міст керували міські думи та цехові управи, які відповідно очолювали бургомістри, міські старости та цехові старшини. Міські органи управління в цинутах почали функціонувати восени 1818 р. Посадовців обирали таємним голосуванням за переважаною більшістю голосів. Так, у рапорті хотинського поліцейстера від 6 листопада 1818 р. зазначалося, що на виконання указу уряду від 29 жовтня 1818 р. у місті Хотин обрано міську думу. З поданих кандидатур при переважаною більшості (“за” – 101 голос) бургомістром обрано Францишка Яновича, а його заступником – Антона Шатковського. Цехову управу Хотина, до складу якої ввійшли 7 цехових старшин та їх заступники, очолив Абрамко Молоркович⁷.

Обрані члени міської думи та цехової управи присягали на вірність російському самодержцю. На той час це було запорукою сумлінного виконання роботи. Варто додати, що перевагою в управлінських органах цинутів Північної Бессарабії користувалися молдавські бояри⁸.

Міське управління у зазначений період поділялося на судову частину (міський магістрат зі звичаєвим та сирітським судами), господарську частину (міська дума і цехова управа) та поліцейську частину (поліцейстер і міська управа). Поліцейська частина міського управління повітових центрів мала типове на той час представництво: поліцейстер, двоє квартирних наглядачів, вісім десятників та писар. Функціонування міських муніципалітетів забезпечувалося коштами місцевого бюджету: чиновникам магістрату – 750 руб. сріблом, міської думи – 250 руб. на рік. Зі збільшенням міських бюджетів видатки на їх утримування зросли у передреформний період майже утричі⁹.

У зв’язку з реорганізаційними змінами в адміністративному устрої, проведеними на початку 40-х рр. XIX ст. у повітах Північної Бессарабії, міським господарством Бельців відала Хотинська дума, а судовими справами міщан – Сороцька ратуша.

У кожному повітовому центрі Північної Бессарабії діяли земські суди, які під головуванням земських справників склалися зі старшого – постійного засідателя, чотирьох засідателів та секретаря. Варто зазначити, що в Хотинському та Бельцькому судах було ще по одному засідателю для розгляду та вирішення контрабандних справ¹⁰. У розпорядженні земських судів перебувало по дві-три парокінні підводи для виїзду чиновників до повітів¹¹. Однак, як свідчать огляди сучасників, досить часто у цих органах судочинства було тільки по одному освіченому канцеляристу, який ретельно виконував свої обов’язки¹².

У Хотині та Бельцях у зазначений період функціонували повітові суди, що мали ідентичний штат

чиновників. Однак на відміну від інших судів тут розглядалися позови між купцями і дворянами, на засіданні яких обов'язковою була присутність засідателів-дворян. Справи між державними селянами, до яких не причетні представники інших станів, вирішувалися сільськими засідателями¹³.

Для Сороцького та Бельцького повітів у Бельцях було створено Сороцько-Ясську окружну опіку, якою, як і в Хотинській дворянській, керував предводитель. Туди ж входили суддя і двоє засідателів. У Хотинському магістраті під головуванням бургомістра (обирався від купецького і міщанського станів) працювали чотири ратмани (представники від християн-євреїв) і секретар (за призначенням уряду). У Сороках 1835 р. замість магістрату створено ратушу, а в передреформений період – і міську думу¹⁴.

В усі повітові міста призначалися повітовий прокурор та землемір. Повітові казначейства Хотина, Сорок, Бельців склалися з повітового казначея, бухгалтера, журналіста, двох присяжних-рахівників і двох писарів за штатом. Поліцейські команди з господарської частини підпорядковувалися начальникам місцевих інвалідних команд, що забезпечували їх обмундируванням, провіантом та зарплатнею¹⁵.

Принагідно відзначимо, що демографічна ситуація першої третини XIX ст., зумовлена механічним та природним приростами, вплинула на динамічне зростання населення в усіх північних повітах Бессарабії, в тому числі і в повітових містах.

Серед населених пунктів Північної Бессарабії, в яких динамічно зростала кількість жителів в зазначений період, можна вважати містечка Бричани, Липкани, Атаки та міста Бельці, Сороки, Хотин. Кількість жителів у повітових центрах на 1828 р. у порівнянні з 1812 р. зросла у 2,3-2,8 разів (Бельці, Хотин), 1,2 рази – Сороки¹⁶.

До 1812 р. Бельці було невеликим поміщицьким містечком з населенням до 1 тис. жителів. Проте після того, як 1818 р. йому було надано статус міста, вже через рік тут проживало 1,9 тис. осіб. До середини 50-х років XIX ст. чисельність народонаселення збільшилася в 4,4, а до проведення реформи 1868 р. – у 6 разів. У повітовому місті Сороки з 1835 р. до 1865 р. народонаселення зросло у 2,7 рази¹⁷.

У дореформений період значно прискорився розвиток повітового міста Хотина. Воно швидко розросталося. Якщо в 1819 р. в Хотині налічувалося 3462 жителі, 1836 р. – 8995 осіб, 1848 р. – 10987, то в 1861 р. – їх було майже 18 тисяч осіб. Отже, з часу приєднання до Російської імперії і до 60-х років XIX ст. чисельність населення міста зросла в п'ятеро¹⁸.

Швидке збільшення населення Хотина значною мірою зумовлювалося активними міграціями селян-втікачів із сусіднього Поділля, з яким північний повіт розділяла тільки водна артерія – Дністер. Недосконала статистика того часу не дозволяє назвати навіть приблизну кількість мігрантів.

Свідченням того, що вона сягала десятків сотень осіб, є численні відношення кам'янець-подільського цивільного губернатора Сент-Прі до намісника Бессарабської області І. Гартінга, в яких йшлося про масові втечі цілих сімей українців-подолян через Дністер на північнобессарабські землі. Чимало втікачів Подільської губернії знаходили тимчасовий притулок на деякий період у повітовому Хотині, а звідти емігрували до сусідньої Австрійської імперії, як, наприклад, уродженець Кам'янецького повіту Степан Ковальчук¹⁹.

Зростання чисельності північнобессарабських мешканців у 30-60-х рр. XIX ст. певною мірою впливало на статеву, вікову, сімейну та етнічну структуру повітових центрів. Загалом у зазначений період перевагу мали чоловіки – 51,4%. Тільки у Хотині співвідношення жінок і чоловіків змінилося на користь жінок – 53,1% (чоловіки 46,9%)²⁰. Така перевага чоловічого населення у регіоні пояснювалася наслідками міграцій та еміграцій, збільшенням середньої тривалості життя чоловіків до 40 років.

Рівень народжуваності населення Північної Бессарабії у 40-60-х рр. XIX ст. зріс у порівнянні з 1820-30 рр. майже у 1,8 рази і складав у повітових центрах – 38. У Хотині коефіцієнт народжуваності становив 28,5, що було нижчим показником, аніж у повітах краю (у Бельцях і Сороках – 4,17 та 45,4). Це визначало закономірну тенденцію оновлення міського населення за рахунок системних міграційних процесів, і в меншій мірі – завдяки природному приросту.

Етноструктура повітових міст була строкатою. Так, вже на середину 40-х рр. XIX ст. найбільше українців проживало у Хотині – 15,1%, найменше – у Сороках – 0,3%. Молдаване та росіяни склали відповідно 23,1% та 25,6% населення Бельців. Найбільші етнічні групи Сорок становили росіяни (54,2%) та євреї (27,8%)²¹.

На початок 60-х років XIX ст. спостерігалось незначне зменшення питомої частки українського населення регіону у порівнянні з 1851-1855 рр. до 30,9% (125193 осіб). Варто відзначити, що 63,06% українців краю проживало у Хотинському повіті та його міському центрі (для порівняння: у Бельцькому повіті та м. Бельцях – 19,1%, Сороцькому повіті – 17,8%)²².

У зазначений період міста Бельці й Хотин населяло переважно єврейське населення. Порівняно незначний відсоток населення в зазначений період становили вірмени – австрійські піддані, які орендували маєтки поміщиків та займалися різними промислами активніше за корінне населення. До входження краю до складу Російської імперії налічувалося тільки 16 сімей вірмен у місті Хотині. А в 50-х рр. XIX ст. у Бельцях, Сороках, Хотині питома частка їх становила 0,9% всього північнобессарабського населення²³.

Варто додати, що прийнявши російське підданство, вірмени одержали громадянський статус, як і інші жителі краю. Вони мали свою общину і

церкву у Хотині, яка підпорядковувалася патріарху всієї Вірменії. Вірмени-католики поселилися в Хотині і його повіті та у м. Бельцях²⁴.

Малочисельною етнічною групою в північнобессарабських центрах залишалися поляки. У 1835 р. в Хотині налічувалося 108 поляків, а у повіті – 292 (для порівняння: в Сороцькому повіті – 45 осіб, Бельцькому – 96, Сороцькому – 260 осіб)²⁵. Цигани були чисельною етногрупою у м. Сороки, де їх налічувалося 1305 (для порівняння: Бельці – 263 осіб, Хотин – 31)²⁶.

Економічне життя північних міст протікало у руслі господарського розвитку всієї Бессарабської області. Важливим заняттям міських господарів було овочівництво. Вже у 20-х роках XIX ст. у Бельцях було 8 городів, а в Хотині їхня чисельність сягала 400. На порівняно невеликих земельних ділянках хотинські міщани збирали майже 320 четв. буряка, 28 четв. петрушки, 85 четв. цибулі, 5 четв. сельдерей (1 четверть – бл. 210 л сипких тіл), 7800 голівок капусти²⁷.

У перші роки після приєднання краю до Російської імперії промисловість була слабо розвинута і мала переважно ремісничко-мануфактурний характер²⁸. Проте промислове виробництво у зазначений період почало відігравати помітну роль у господарському житті повітових центрів.

Слід зазначити, що в перше десятиліття до-реформеного періоду найвища питома вага ремісників у складі міського населення спостерігалася в Хотині – 30,1%, що було найвищим показником серед північнобессарабських і буковинських земель (для порівняння: у Бельцькому повіті – 29,6%, а в Чернівцях – 24,8%)²⁹.

У 1819 р. в Хотині налічувалося 76 ремісників, серед яких найбільше шевців – 37, столярів – 8, ковалів – 8. Менше каменотесів (3 особи), ткачів, гончарів, бондарів (по 1 майстру). Срібні та мідні вироби виготовляли 17 ремісників-євреїв. Представники цієї національності у зазначений період були у кожній ремісничій галузі і в цілому становили 1,1% населення міста³⁰.

Варто додати, що міське ремесло Хотина розвивалося з урахуванням попиту не тільки міського, але й сільського населення. Незважаючи на те, що хотинські ремісники продовжували займатися сільським господарством, розвиток ремесла дедалі більше відмежовував їх від аграрного сектора³¹.

Після приєднання краю до Російської імперії тут простежується збільшення чисельності ремісничих спеціальностей та осіб, що ними володіли. Так, впродовж першої половини XIX ст. кількість ремісників у північнобессарабських центрах – Хотині, Бельцях, Сороках – зросла у 3,3 рази. У зазначений період значне місце займали ремісничі спеціальності, спрямовані на виготовлення предметів одягу, продуктів харчування. Водночас збільшувалася чисельність ковалів, теслярів, мулярів, бондарів, столярів.

На середину 30-х років XIX ст. у переліку ремісничих спеціальностей краю значне місце

займали шевці, кравці, кушніри (48,9% всіх північнобессарабських ремісників). Наприклад, у 1835 р. у Хотині ця найчисельніша група становила 4,8% усього населення міста, де шевців налічувалося 74 особи, кравців – 55, кушнірів і шапкарів – 42. Ремісників будівельних спеціальностей, які працювали переважно на замовлення, зафіксовано 50 осіб, а майстрів з обробки срібла й міді – 16³².

У 40-50-ті роки XIX ст. ремесло північнобессарабських центрів було також представлене чималою кількістю ремісничих спеціальностей. Пріоритетні позиції займали кравці, шевці, пекарі, булочники, м'ясники, капелюшники, рукавичники, які загалом становили 17,4% міських бессарабських ремісників. Найбільше у містах Північної Бессарабії налічувалося шевців (173 особи), кравців (160). Відповідно їхня питома частка серед міських ремісників краю становила 15,4% та 16,8%. Меншою була кількість ремісників, які виготовляли продукти харчування (пекарі, булочники – 44 особи (14,2%), м'ясники, ковбасники – 46 (23,1%))³³.

Однак зазначені дані заперечують результати попередніх досліджень, здійснених радянськими науковцями В. Жуковим, Я. Гросулом, І. Будаком. Використані ними джерела подають значно нижчі кількісні показники за 1844 р. по Хотину та Бельцях. Так, у Хотині, за нашими підрахунками, налічувалося 557 ремісників (попередні дані – 350), Бельцях – 350 (замість наведених 97). Зазначена чисельність по Сороках (53 ремісники) співпадає з попередніми джерельними відомостями. Ймовірно, така невідповідність є наслідком необ'єктивності статистичних даних першої половини XIX ст., до яких внесено тільки вільних (нецехових) ремісників³⁴. Зауважимо, що в статистичних звітах того періоду пропущено музикантів, візників, човників, гончарів і ремісників, які виготовляли свічки. Серед ремісничих спеціальностей були ще кондитери, яких також не включено до статистики. Тому відомості про їхній чисельний склад відсутні.

Необхідно зазначити, що в зазначений період ремісничькими спеціальностями володіли не тільки чоловіки, але й жінки. Наприклад, у 1844 р. серед 264 майстрів Бельців 3,6% були жінки, з 557 хотинських ремісників – 3,2%. Вони займалися переважно кравецтвом, виготовляли предмети одягу та продукти харчування³⁵. Проте до середини XIX ст. північнобессарабські центри все ще поступалися чисельністю ремісникам Кишинева, Акермана, Ізмаїла.

У першій половині XIX ст. особливим залишався соціальний статус північнобессарабських міських ремісників, що відображав феодальні риси залежності від середньовічного цехового устрою. За міськими майстрами залишалося право мати тільки одного-двох підмайстрів або учнів. Неухильне виконання таких вимог цеховими старшинами в цілому підтримувало визначений порядок упродовж усього дореформеного періоду³⁶.

Згідно з діючим ремісничьким статутом тільки

в Хотині в 1819 р. створено ремісничу управу, яка існувала відповідно до правил цехового устрою. У Бельцях і Сороках діяли ремісничі цехи³⁷. Функціонування Хотинської управи пояснювалося значною акумуляцією тут ремісників та утворенням таких ремісницьких цехів, як кравецький, шевський, кожум'яцький, теслярський, слюсарний, шапкарський, сріблярський. Пізніше в місті діяли цехи пекарів, булочників, м'ясників, бондарів та столярів. Досить часто зазначені цехи об'єднували не тільки спеціалістів одного профілю. Наприклад, цех бондарів включав ремісників, які займалися виготовленням коліс, а до цеху столярів входили склярі³⁸.

У перші роки після приєднання краю до Російської імперії порівняно значним промисловим центром Північної Бессарабії залишався Хотин, де розміщувалися дві пивоварні та три черепичні заводи. Це були невеликі мануфактурні підприємства, що давали дохід 1,5 тис. руб. На кожному з них працювало до чотирьох осіб³⁹.

У 1819 р. в Хотині вже діяли підприємства з виробництва мила і свічок. Одна з них – мануфактурна фабрика єврея С. Фейбишевича – за рік випускала до 400 пудів мила на загальну суму 1400 руб. сріблом. Підприємство з випуску свічок, що належало міщанину Абруму Гершковичу, виготовляло 750 пудів доброякісного товару на суму 3023 руб. сріблом⁴⁰.

У Бельцях в 40-60-х роках XIX ст. зафіксовано по одному такому мануфактурному підприємству, які видавали товару на 620 руб. сріблом. Це був один з найнижчих показників серед усіх бессарабських повітових майстерень (для порівняння: Хотин – 1625-4500 руб., Акерман – 5000 руб. сріблом)⁴¹.

У Північній Бессарабії у зазначений період відкрилися дві майстерні з виготовлення цегли і черепиці – одна в Бельцях, друга – в Хотині. Вони випускали за рік готової продукції на суму 407 руб. Вартість цегли вже у 50-ті роки XIX ст. сягала 3-9 руб., а черепиці – по 6,5 руб. за тисячу штук. Відповідно потужнішим було бельцьке підприємство, яке випускало продукції на 370 руб. Значно менше – хотинське, бо виробляло цегли і черепиці тільки на 37 руб. Але загалом великого розмаху це промислове виробництво не досягло через вже зазначені причини⁴².

Водночас у Хотині існував бричковий завод міщанина А. Люби. Перші писемні відомості про майстерню належать до 1864 р. Однак відомо, що це підприємство існувало й раніше. Воно складалося з двох відділень: ковальського (з міхами і ковадлами) та теслярського. Тут було зайнято всього 4 майстри і 6 робітників⁴³.

Орієнтація на товарообмін з Російською імперією та прикордонне становище Північної Бессарабії, що межувала з Молдавським князівством і Австрійською імперією, визначала географію порівняно значних її ярмарків в Хотині й Бельцях. У цих населених пунктах краю зростала чисельність торгових підприємств, основною формою зайнятості яких було постачання і збут чужої продукції.

Власником основної частини капіталу в повітових центрах було третьогільдійське купецтво – середня частина станової буржуазії. Це підтверджується численими даними. Наприклад, наприкінці 30-х років XIX ст. із 381 представника гільдійського купецтва Бельців і Хотина 339 осіб (88,9%) належали до третьої гільдії⁴⁴. Загалом до середини XIX ст. у Бельцях і Хотині концентрувалося до 7% купецького капіталу, у 50-60-ті роки – до 9-10% усієї Бессарабії⁴⁵.

Найбільш значущим ярмарковим містечком Північної Бессарабії вважалися Бельці, де щороку відбувалося 11 ярмарків. Тут продавалося десятики тисяч голів худоби, значна кількість овечої вовни, необроблених шкір. Товарообіг ярмаркової торгівлі в Бельцях був найбільшим не тільки серед північнобессарабських земель, а й по всій Бессарабії. Саме бельцькі ярмарки визначали ціни на худобу по всій області впродовж дореформеного періоду. Уже на середину 30-х років XIX ст. тут щорічно продавалося худоби, коней та різної сільськогосподарської продукції на загальну суму 1,2 млн. руб. Окрім російських рублів, на ринках у значній кількості були в обігу голландські червінці, австрійські талери та польські злоті. Адже сюди прибували торговці не тільки з російських губерній, а й з інших провінцій Австрійської імперії, де продавали і купували худобу та тваринницьку продукцію. Це сприяло збільшенню ярмаркового обігу повітового міста, який у 60-ті роки XIX ст. становив 1,9 млн. руб.⁴⁶.

Значна ярмаркова торгівля розгорнулася в повітовому Хотині, де 6 разів на рік відбувалися великі ярмарки. У 1845-1856 рр. тут продавалося здебільшого зерно, худоба та деякі мануфактурні товари на загальну суму від 2 до 8 тис. руб. сріблом⁴⁷. За вартістю привезеного ярмаркового товару Хотин посідав п'яте місце серед бессарабських міст (Ізмаїл – 136 тис. руб. сріблом, Кишинів – 81,5 тис. руб., Акерман – 18 тис. руб.)⁴⁸.

У 1849 р. в Сороках відкрито два ярмарки – 6 січня і 26 вересня, тривалістю два тижні кожний. Проте товарообіг їх був у 1,5 рази меншим, ніж на бельцьких та хотинських ярмарках⁴⁹.

Поряд зі зростанням ярмаркової торгівлі в краї збільшувалася й кількість торговельних закладів, що були представлені різноманітними крамничками, шинками, харчівнями, винними льохами, складами, що зосереджувалися переважно в повітових центрах та містечках Північної Бессарабії. У перші роки після приєднання краю у Хотині, наприклад, функціонувало 52 крамниці, а на середину 30-х років XIX ст. їх налічувалося 67. Приблизно ця кількість збереглася і в передреформені роки. У Бельцях та Сороках до середини XIX ст. дрібна торгівля здійснювалася у 18 крамницях. Значну кількість (майже 80%) становили крамниці, в яких торгували шовковими, лляними, вовняними тканинами, хустками тощо. У передреформені роки в Бельцях у таких закладах було зайнято до 20 підприємств, у хлібних і булочних – до 28 осіб,

у дрібних крамницях – 45 осіб. Всього в місті налічувалося майже 56 закладів з продажу продуктів харчування, які обслуговували 154 підприємці. Торгівлю фабричними і заводськими виробами здійснював 81 заклад з 97 працівниками. Загалом річна сума товарообігу бельзької та хотинської місцевої крамничної торгівлі в першій половині 60-х років становила від 100 до 460 тисяч руб. сріблом⁵⁰.

Проте північнобессарабські землі (особливо повітовий Хотин), які були на перехресті торговельних шляхів, залишалися важливими центрами контрабандної торгівлі горілчаними виробами, тютюном, тканинами, чаєм тощо. Сучасники зазначали, що контрабанда вибирала собі найбільш зручний шлях: через Хотин і Бричани, звідки основна її маса доставлялася до Кам'янець-Подільського⁵¹.

Помітним центром торгівлі продукцією лісопильної і деревообробної промисловості був повітовий Хотин, куди Дністром прибували плоти буковинського і галицького лісу. Значна кількість лісових матеріалів залишалася в Хотині⁵².

Роблячи загальний висновок, зазначимо, що у дореформений період значно зросла роль північнобессарабських міст як центрів формування й функціонування муніципальних органів управління й судово-поліцейської влади краю. Народонаселення усіх північних повітових центрів Бессарабії неухильно зростало як за рахунок природного приросту, так і внаслідок переселення сюди жителів з інших губерній Російської імперії. Динаміка чисельності населення Північної Бессарабії впливала на статеву, вікову, сімейну структуру та сприяла розширенню поліетнічності регіону.

Північнобессарабські повітові міста стали центрами внутрішньої торгівлі краю. Незважаючи на порівняно невисокий товарообіг, вони забезпечували збут сільськогосподарської продукції, допомагали уникати далеких перевезень і перегонів худоби. Водночас тут зосереджувалася невелика частина російського та бессарабського купецького капіталу, іноземної валюти.

¹ Національний архів Республіки Молдова (далі – НАРМ). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 3995. – Арк. 48; Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 14. – Арк. 93.

² Очерк гражданского устройства Бессарабской области в 1812-1828 гг. / [Записки Одесского императорского общества истории и древностей]. – Одесса, 1900. – Т. XXII. – С. 13; Кишиневские епархиальные ведомости. – Кишинев: Тип. Шлиомовича, 1867. – № 3. – С. 95.

³ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 200. – Спр. 6. – Арк. 74; Анцупов И. Реформы в управлении Бессарабией с 1812 по 1828 г. / И. Анцупов, В. Жуков // Ученые записки Киевского гос. университета, 1957. – Т. XXVI (исторический). – С. 148.

⁴ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 10. – Арк. 63; ПСЗ. – Т. XXXIII. 1815-1816. – С.-Петербург, 1830. – №26271. Руководство к образованию правления Бессарабской области. – С. 665.

⁵ Берг Л. Бессарабия. Страна – Люди – Хозяйство. /

Л. Берг – Кишинев, 1903. – С.67; Nistor I. La Bessarabie et la Bucovine. – Bucarest, 1937. – С. 13.

⁶ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 9. – Арк. 76.

⁷ НАРМ. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 450. – Арк. 6669.

⁸ Городские поселения в Российской империи. Т. 1. – С.-Петербург: Общественная польза, 1860. – С.122

⁹ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2134. – Арк. 304.

¹⁰ Зашук А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба / А. Зашук – С.-Петербург, 1862. – С. 49 – (Бессарабская область).

¹¹ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 40. – Оп. 1. – Спр. 86. – Арк. 34; Комарницкий А. О пчеловодстве как христиански-народном промысле, в России вообще, и в Новороссийском крае и Бессарабии в особенности / А. Комарницкий – Одесса: Тип. Францова и Нитче, 1856. – С. 49.

¹² Записки Вигеля Ф. Замечания на нынешнее состояние Бессарабии / Ф. Вигель – Москва, 1892. – Ч. VI. – С. 19.

¹³ ДАЧО. – Ф. 40. – Оп. 3. – Спр. 6. – Арк.20; ДАЧО. – Ф. 40. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 423.

¹⁴ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 16. – Спр. 73. – Арк. 1-3.

¹⁵ ПСЗ. – Собрание 2-ое. Т. XXII. Отделение 1-ое. 1847. – С.-Петербург, 1848. – №21137. О подчинении полицейских команд по хозяйственной части начальникам местных инвалидных команд. – С. 341.

¹⁶ Жуков В. Города Бессарабии. (1812-1861 гг.) / В. Жуков. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1964. – С. 63.

¹⁷ Анцупов И. Историческое значение присоединения Бессарабии к России в 1812 г. / И. Анцупов, А. Бабий. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1968. – С. 39.

¹⁸ Скальковский А. Пространство и народонаселение Новороссийского края / А. Скальковский – Одесса, 1848. – С.27; Гросул Я. Крестьяне Бессарабии (1812-1861 гг.) / Я. Гросул. – Кишинев: Госиздат Молдавии, 1956. – С.94, 104.

¹⁹ ДАЧО. – Ф. 40. – Оп. 1. – Спр. 217. – Арк. 105; Гросул Я. Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 гг.) / Я. Гросул – Кишинев: Штиинца, 1969. – С. 23-24. – (Сборник документов. Ч. II.).

²⁰ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 14. – Арк.89-90; ДАОО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 7-7 (зв.); Новороссийский календарь на 1867 г. – Одесса: Тип. Л. Нитче, 1866. – С.75.

²¹ Бабилюнга Н. Население Молдавии в прошлом веке: Миграция? Ассимиляция? Русификация? / Н. Бабилюнга. – Кишинев: Штиинца, 1990. – С.53-60.

²² Кабузан В. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII – первая половина XIX в.) / В. Кабузан. – Кишинев: Штиинца, 1974. – С.55.

²³ Бабилюнга Н. Население Молдавии в прошлом веке: ... – 112 с.; Штанге А. Историческая записка о крестьянской реформе в Бессарабской губернии, составленная ко дню пятидесятилетнего юбилея – 19 февраля 1911 / А. Штанге. – Кишинев: Тип. Бессарабского губернского правления, 1911. – С.71.

²⁴ Зашук А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба / А. Зашук – С.-Петербург, 1862. – С.170. – (Бессарабская область).

²⁵ Зеленчук В. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. / В. Зеленчук. – Кишинев: Штиинца, 1979. – С. 221-227.

²⁶ НАРМ. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 398. – Арк.89-515.; Жуков В. Города Бессарабии (1861-1900) / В. Жуков. – Кишинев: Штиинца, 1975. – С.52-53.

²⁷ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 679. – Арк. 2 (зв.) – 3, 6 (зв.) – 8.

²⁸ Сабуров Я. Земледелие, промышленность и торговля Бессарабии в 1826 г. / Я. Сабуров – Москва: Университетская типография, 1830 г., – С.20.

²⁹ Богачик Т. Міське ремесло на Хотинщині в першій половині XIX ст. / Т. Богачик // Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці: Прут, 2004. Вип. 6. – С. 59.; Кокырла П. Социально-экономическое развитие молдавского города в конце XVII – начале XIX в. / П. Кокырла. – Кишинев: Штиинца, 1989 г. – С.49.

³⁰ НАРМ. – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 621. – Арк. 12.

³¹ ДАЧО. – Ф. 40. – Оп. 1. – Спр. 147. – Арк. 112; Жуков В. Города Бессарабии. (1812-1861 гг.) / В. Жуков. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1964. – С.83.

³² НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2139. – Арк.76.

³³ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 4505. – Арк. 142-154.

³⁴ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 4505. – Арк.142-154; Гросул Я. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861 гг.) / Я. Гросул, И. Будак – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1967. – С. 281.

³⁵ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 4505. – Арк.142-154.

³⁶ Мунтян М. Экономическое развитие дореформенной Бессарабии / М. Мунтян // Ученые записки Кишиневского гос. университета. – Кишинев: Штиинца, 1971. – Т. 117. – С. 196.

³⁷ Бабилунга Н. Промышленность Бессарабии в конце XIX – начале XX в. / Н. Бабилунга. – Кишинев: Штиинца, 1985. – С.114.

³⁸ НАРМ. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 450. – Арк.6368; Жуков В. Города Бессарабии. (1812-1861 гг.) / В. Жуков. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1964. – С.91.

³⁹ Записки Одесского общества истории и древностей. – Одесса: Тип. Алексомати, 1867. – Т.6. – С.279, 283.

⁴⁰ НАРМ. – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 621. – Арк.38.

⁴¹ ДАОО. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 83. – Арк. 9 (зв.) – 10 (зв.).

⁴² Богачик Т. Розвиток ремісницько-мануфактурного виробництва Північної Бессарабії в дореформений період (1812-1868 рр.) / Т. Богачик // Матеріали II Міжнародного наукового семінару “Кайндлівські читання”, 28-29 травня 2005 р. – Чернівці: Прут, 2005. – С. 78.

⁴³ Жуков В. Города Бессарабии (1812-1861 гг.) / В. Жуков. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1964. – С.127.

⁴⁴ Защук А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба / А. Защук – С.-Петербург, 1862. – С.186. – (Бессарабская область); Мунтян М. Экономическое развитие дореформенной Бессарабии / М. Мунтян // Ученые записки Кишиневского гос. университета. – Кишинев: Штиинца, 1971. – Т. 117. – С. 399.

⁴⁵ Жуков В. Формирование и развитие буржуазии и пролетариата Бессарабии (1812-1900 гг.) / В. Жуков. – Кишинев, 1982. – С. 53.

⁴⁶ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2139. – Арк. 7 (зв.) – 10.

⁴⁷ Свиный П. Статистика Бессарабии, составленная в 1817 г. по поручению военного губернатора Бахметьева / П. Свиный [рукопись]. – Одесса, 1817. – Арк. 101.

⁴⁸ Жуков В. Города Бессарабии. (1812-1861 гг.) / В. Жуков. – Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1964. – С.196.

⁴⁹ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 215. – Спр. 14. – Арк.24.

⁵⁰ Записки Бессарабского областного статистического комитета / [под ред. А. Егунова] – Кишинев, 1867. – Т. 2. – С.213-214.

⁵¹ Афанасьев-Чужбинский А. Поездка в Южную Россию / А. Афанасьев-Чужбинский – С.-Петербург, 1863. – С.84-85. – (Ч. II. Очерки Днестра).

⁵² НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 2139. – Арк.82.

Тамара Богачик
(Черновцы)

СЕВЕРОБЕССАРАБСКИЕ УЕЗДНЫЕ ЦЕНТРЫ В ДОРЕФОРМЕННЫЙ ПЕРИОД (1812-1868 гг.)

В статье на основе архивных источников и опубликованных работ сделано попытку проанализировать роль уездных городов Северной Бессарабии как центров формирования и функционирования муниципальных органов управления и судебно-полицийской власти региона на протяжении дореформенного периода, их влияние на хозяйственную жизнь края. Освещается динамика численности населения северобессарабских уездных городов, его занятость в производстве и сбыте товаров.

Ключевые слова: уездные центры, местные муниципалитеты, Российская империя, ремесленные специальности, мануфактуры.

Bohachyk Tamara
(Chernivtsi)

NORTH-BESARABIAN DISTRICT CENTRES IN PRE-REFORM PERIOD (1812-1868)

The article which is based on the archival sources and published works was made an attempt to analyze the role of districtal cities of North Besarabia like the centres of the formation and function of municipal bodies and the law-police authority of the region during the before reform period and to view their impact on the economic life of the district. Here is shown the dynamics of the population in the North-Besarabian centres.

Key words: districtal centres, city municipal, Russian empire, artisan majors, manufactures.

УДК: 9 (477) “19”+9 (470) “19”

Олександр Добржанський
(Чернівці)
Сергій Добржанський
(Чернівці)

“РУСЬКА БЕСІДА” – АРЕНА РУМУНСЬКО- УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА СПРОБИ НАЛАГОДЖЕННЯ ДІАЛОГУ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 90-х рр. XIX ст.

Товариство “Руська бесіда” стало першою суто українською організацією з культурно-просвітньою функцією. Створення такої організації неохвально сприйняли румунська провідна більшість у крайовому сеймі, деякі громадські діячі, які вбачили у цьому загрозу для свого монопольного становища. Тому одразу почався тиск на “Бесіду”. Спроби порозуміння датуються уже вкінці XIX ст., але в основному у культурному житті краю.

Ключові слова: “Руська бесіда”, Буковина, румунські діячі, москвофіли, народовці, культурно-просвітнє товариство, протистояння, крайовий парламент.